

משה רבינו

כאשר נתבונן קצת בקורות חיי של משה רבינו ע"ה מנהיגם של ישראל, לא נמצא שהיו לו קשיים מיוחדים בענין שבירת הטבע, ומשמע שנולד בתכלית השלימות שיכול ילוד אשה להיוולד, וכן נאמר בפסוק (שמות כ. ב.) "והרא אותו כי טוב", שנולד בתכלית הטוב האפשרי, וכמו שדרשו חז"ל (סוטה יב.) שכלידתו נתמלא כל הבית אורה.

בדב, כבר נודע ומפורסם המעשה שהביא הגאון בעל תפארת ישראל בפירושו למשניות (קידושין פ"ד מ"ד, יבין אות עז), על מלך אחד ששלח צייר כדי לצייר לו תואר צורתו של משה רבינו ע"ה, והביאו לו ציור שנראה בו צורה של אדם רע מעללים, המלך השתומם על כך ביותר, עד שנסע בעצמו לשאול את מרעה"ה על כך, ומשה רבינו ענה למלך, שבאמת נולד עם מדות רעות, אלא שעבד על מדותיו עד שהתעלה והתמנה להיות 'רעיא מהימנא', וזה לשונו:

מצאתי דבר נחמד, כשהוציא משה רבינו ע"ה את ישראל ממצרים, שמעו עמים ירנזון וגו', ויתמהו מאד על זה האיש משה, כי על ידו נעשו כל הנבזרות והנפלאות האלו. ולכן התעורר מלך ערבי אחד וישלח צייר מוכחד לצייר תמונת המנהיג הגדול הזה ולהביאו אליו. וילך הצייר ויציר תמונתו ויביאהו לפני המלך.

וישלח שוב המלך ויבא ויאסף יחדיו כל חכמי חרשים אשר לו, וישאל להם לשפוט על פי פרצוף פניו של משה כפי המצוייר, לדעת תכונתו, טבעו ומדותיו, ובמה כחו גדול. וישיבו כל החכמים יחדיו אל המלך ואמרו: אם נשפוט על פי ציור קלסתר פניו של האיש הזה המפורסם לגדול, נאמר לאדונינו כי הוא רע מעללים בגאות וחמדת הממון וכשרירות הלב, ובכל חסרונות שבעולם שיגנו נפש אדם המעלה. ויקצוף המלך מאד ויאמר: מה זה, הכי תעללו בי, הלא בכל אלה שמעתי מכל עבר ופינה בחיפך מזה האיש הגדול, ויחרדו האנשים מאד, וישיבו את המלך בשפל קול התחנה, ויתנצלו את עצמם הצייר והחכמים, כל אחד בחסרון ידיעת חבירו, הצייר אמר: אני ציירתי כהוגן, והחכמים שגו בידיעתם, והחכמים גללו כל החסרון על הצייר שלא צייר תמונת משה כהוגן.

ומלך אשר נכסף לדעת מי משניהם יצדק, נסע ברכבו ובפרשיו ויבא אל תוך מתנה ישראל, ובבואו וישא עיניו וירא את משה איש אלקים מרחוק,

על משמנת הרעים

וימחר ויקח את הציור מתוך חצונו, ויבט והנה כתמונתו ופצלמו כאשר היה הצייר, קולע אל השערה ולא יחבא ויפג לבו ויפלא ויתמה עד מאד, ויך ויבא בעצמו אל אהל איש האלקים ויברע וישתחוה לאפיו, ויספר לשמה את כל הדברים האלה אשר נעשו, ויאמר עוד: בי אדני איש האלקים, הנה קודם ראיתי פניך פני אלקים אמרתי אך אולי הצייר שנה במלאכתו, לבעור חכמי מפורסמים לבקיאים מאד ברכמות [הפיזיאנאמי] ואין דעתם, אך עתה אחרי ראותי כי תמונך מכוונת אל הציור אשר הביא הצייר, לא נודע לי נשמה רק לומר, כי חכמי בגדו בי וכי חכמי אליל הם וחכמת מה דמ, והם אוכלי שולחני ויתעוני מאז בהבליהם.

ויען משה איש אלקים ויאמר: לא כן, גם הצייר, גם חכמים נפלאים הם בידיעתם וחכמתם, אולם דע לך, כי לולא הייתי בטבע באמת כפי שימשת ממדותי, לא טוב אנכי מכול עץ יבש, כי גם ממנו נמנעו ונחשבו כל חסרונות האדם, ואם כן הכי בעבור זה אהיה יקר בעיני א' ואדם, אמנם כן ידידי, לא אבוש לומר לך כי כל החסרונות אשר שפטו עלי חכמך, כלם קשורים בי בטבעי, ואפשר עוד יותר מאשר שפטו חכמך, ואני בכח אמין הנה התחזקתי ורדיתי וכבשתי אותם, עד אשר קניתי לי הפוכם לטבע שני, ולכן בעבור זה יקרתי והתכבדתי בשמים ממעל ובארץ מתחת.

אכן רבים יצאו חוצץ נגדו ופקפקו על דבר המעשה [קסו], כי מלבד שלא הביא מקור מוסמך ממדרשי חז"ל, אלא בשם 'מצאתי דבר נחמד' [קסז], א"כ לאו מר בר רב אשי חתים עליה. עוד יש לתמוה, הרי משה רבינו ע"ה איש

קסו. בשנת תרנ"ה פירסם כנגדו ר' חיים יצחק אהרן רפפורט ז"ל מגיד בק"ק ווילקאמיר קונטרס בשם כליל תפארת, בו האריך לסתור את דברי התפא"י והביא ראיות שהמכתב מזויף, להוצאת הקונטרס הצטרפו בהסכמותיהם רבני ירושלים בתקופה ההיא האדר"ת והמהר"ל דיסקין וצוק"ל.

קסז. אכן כעין זה הביא בשיטה מקובצת (גדרים לב) בשם הרא"ם, וז"ל: 'ההוא מעשה בחכם אחד שלח דמות פרצופו לחכם אחר שהיה מכיר בדמות הפרצופין, נטמן מפני מביעותותיה דההוא פרצוף, לסוף שאל לו למה נטמן ממנו, וענה אותו הפרצוף מאדם רע שאין כדמותו חמדן ונואף וליסטים ואין להביט אליו. והמביאו נתירא מלשוב אל אדניו עד ששלח אליו שלא יירא ממנו ושאל לו כל הענין. ואמר לו כל מה ששמע ולכן יראתי לשוב אליך, אמר בודאי אין חכם כמו אותו בעל

האלקים - מבחר המין האנושי, אשר עליו נאמר (שמות ב. ט) "והרא אותו כי טוב" ופירשו חז"ל (סוטה יב.) שנתמלא כל הבית אורה, האיד אפשר לומר שהיה בטבע אדם רע.

אכן רוב גדולי ישראל לא פקפקו ולא ערערו על כך, אלא סמכו והאמינו בדבר המעשה, ובפרט מצינו בספרי גדולי החסידות שהרבו לצטט סיפור זה, ולראשונה הובא דבר המעשה בספה"ק אור פני משה מהרה"ק מפ"צ צווארסק (י"ע (י"ש פר' חוקת) [קסח].

גם הוא בבואו אל המלך, וערב את לבו ויגש אל משה ויאמר לו כך וכך, והנה בקשתי שתאמר לי מדוע פניך רעים, ואתה אינך דומה לשום בן אדם אשר על פני האדמה, ויען מרע"ה ויאמר, אתה בן אדם קרוץ מחומר אשר טח עיניך מדאות, ולבך צפנת משכל, הטוב טוב יאמר למי אשר פניו מורים ומוכיחים להיותו טוב, הלא זה הוא כבר מה שלפי טבע והוא טוב וזה הדבר הטוב מי אשר פניו רעים עד מאוד, והוא גובר על החומריות ומהפכו לטוב, זה הוא בעצם אשר לו משפט הטוב לקרוא לו טוב, כי הוא בבחירתו טוב' עכ"ל.

ובאמת אינו רחוק לומר שבעל התפא"י העתיק דבריו ממנו, שהרי הפירוש 'תפארת ישראל' על מס' קידושין נדפס לראשונה בדאנציג בשנת תר"ג, ואילו הספר 'אור פני משה' נדפס במעזריטש בשנת תק"ע, וככל הנראה לאור ההתנגדות העזה שהיה על דרך החסידות לא רצה בעל התפא"י לציין את מקור הדברים, מה גם שב'אור פני משה' לא הביא כן מדיליה כי אם בשם 'שמעתי אומרים דאיתא בספר'. עוד יתכן לומר שבעל התפא"י ראה המעשה בספר קדום יותר, וכמו שהביא בשו"ת מהרש"ם

הפירצוף שמן הכל אמר אמת שיצרי מגרה בי ומסית אותי לעשות כל זאת אבל החכמה שבי מונעת אותי מכל זה. והחכמה תעז לחכם להדריכו בדרכי 'יושר' ע"כ. אולם יש להדגיש, שבגירסא זו לא מופיע שהמעשה אירע עם משה רבינו ע"ה, ועל כן יצאו המערערים נגד התפא"י שהביא סיפור זה על מרע"ה.

קסח. וז"ל: 'שמעתי אומרים דאיתא בס' מעשה, מלך אחד שמע מכל אשר עשה משה איש האלהים נפלאות ותעצומות, והמלך הזה היה מכיר בצורת הפירצוף, והסכים בדעתו ושלח צייר אומן המדברה אל משה לצייר דמות תבניתו, ויהי כאשר בא אל המלך, ויפן כה וכה וירא כי אין איש בעולם רע מהתואר צורת הפירצוף הזה, שהיה מראה סימני מדות רעות ומגונות, להיות נואף ורוצח וכל מדות רעות שבעולם, ויצו המלך להרוג את הצייר הזה, באמרו שמעל בשליחות המלך, ויקח המלך בדברים את הצייר השני ויאמר לו כזה וכזה, ויהי כאשר בא הצייר השני אל משה וירא את תואר פניו, והנה הוא מתבנית אשר הביא אתו הצייר הראשון, ותסמר שערות בשרו באמרו כי למיתה ילך

והנה לאור דברינו שיעקר תפקידו של האדם בעוה"ז כדי לשבר את טבעו, אין כאן כל קושיא, כי אדרבה היא הנותנת, זה גדלותו ומעלתו של אדון הנביאים משה רבינו ע"ה, אף שנולד עם טבע קשה ומדות רעות, מ"מ זכה להתגבר על יצרו ולהפך טבעו, והגיע לדרגה הכי נעלית שהאדם יכול להגיע אליה להיות 'איש האלקים', וזה מוסר השכל שיכול כל אחד לשבור את טבעו, ועל ידי כך יזכה גם הוא לעלות מעלות רמות בעבודת ה' [קסט].

ובאמת כך מקובלים אנו מרבותינו ז"ע, הבעש"ט הק' ותלמידיו, שמשו רבינו ע"ה נולד עם טבע מדות רעות וזכה לתקן כל מדותיו, וכן כתב בספר הגל מחנה אפרים (סוף פר' כי תשא) ששמע כן מזקיני הבעש"ט הק' ז"ע, וז"ל:

ע"ד ששמעתי מן אא"ז [הבעש"ט] זללה"ה, על הא דאמר (בכורות ה.) משה רבכם קוביסטוס הוא גונב נפשות וכו', ופי' הוא ז"ל כי משה רבינו נולד בבחי' שיהיה רשע גמור ויהיה לו כל המדות רעות, אך שהוא היפך ושיכר כל המדות רעות והשתדל רק להכניס עצמו במדות טובות [קע].

מעתה סרה התמיהה בשורשה, כי הגם שמשו רבינו חפף עליו אור ה' משעת לידתו ונתמלא כל הבית אורה, בהיותו עתיד לדבר עם השכינה פנים

(ח"ג סי' רנו) סיפור זה בשם ספר בן המלך והנזיר שחיברו ר' אברהם בן שמואל הלוי אבן-חסדאי, ספר מוסר קדמון שנדפס לראשונה בשנת ה'רע"ח.

קסט. ראה אך פרי תבואה (פר' תצוה), וז"ל: 'שמעתי בשם המדרש שאחד שצייר צורת משה רבינו ע"ה לפניך המלך, ורצה המלך להורגו על שהיתה צורתו מראה על מדות גרועות, והשיב לו, שבאמת זהו גופא היה מעלת משה רבינו ע"ה שהיפך הרע לטוב'.

הפסוק הן בני ישראל לא שמעו אלי וכו', שביאר שע"י שמשו נולד במזל טבעו שיושלם במדות רעות כדאיתא ברז"ל (בכורות ה.) משה רבך קוביסטוס היה והיפך טבעו לטובה'. וראה עוד קדושת לוי (פר' תרומה), 'ישמח משה (פר' קורח), 'יטב לב (פר' מטות, דף עב:) שם משמואל (פר' מטות תר"ע).

וכן כתב בספה"ק פרי הארץ (פר' בלק): 'כידוע מפי ספרים שמשו רבינו ע"ה היה מוטבע בתכלית המדות רעות וכבש את מדותיו לתכלית הטוב האפשרי'.

וכן הביא בספה"ק תשואות חן (פר' ויגש): 'וכמו ששמעתי מהרב המוכיח ז"ל פי' קע. ועפי"ז מבאר שם, שמטעם זה "והביטו אחרי משה" (שמות לג, ח)

אל פנים, אולם מצד טבע גופו ומזג תולדתו היה מזגו קשה מאד 'בבחינה שיהיה רשע גמור ויהיה לו כל המדות רעות', אלא שמעולם לא נטה אחר מזגו הרע, כי אם אדרבה מראשית עריסתו 'היפך ושיבר כל המדות רעות והשתדל רק להכניס עצמו במדות טובות' [קעא].

ולפי זה מה שאמרה תורה (במדבר יב, ג) "והאיש משה עניו מאוד על פני האדמה", אין הכוונה שנולד עניו בטבעו, אלא שעבד על עצמו וזיכך את חומרו כ"כ שביטל את כל ישותו, וזכה להגיע לתכלית מדת הענוה שהיא המדה הטובה מכל המדות הטובות (אגרת הרמב"ן), וכן ביאר האור החיים הק' (דברים לג, א):

יש מקום לחשוב שהיה עניו בטבעו והיה בכולן מטבעו, ולזה העידה התורה עליו שכל התעצמותו ותגברתו הרמזו בתיבת איש לצד האלקים הי' ידא, והוא אומרו איש אלקים [קעב].

וכן האריך בזה בספה"ק שם משמואל (פר' קורח תרע"ד) להוכיח שמשה רבינו לא נולד עניו בטבע, וכמו שראינו במחלוקת קורח ועדתו שלא דיבר איתם בענוה ושפלות, הרי שלא היה רך הלבב בטבעו, וז"ל:

יש אדם שבטבעו הוא ענו שפל וסבלן, ויש שבטבעו יש לו לב אמיץ לא ישוב מפני כל ומ"מ הוא בטל ממהותו לרצון הש", ומפאת זה נעשה ענו שפל וסבלן, ומובן שלזה שבח יותר מהראשון. וזו היתה מדת משה שלא הי' ענו שפל וסבלן בטבע... ויש מקום לבע"ד לומר, שמה שהתורה העידה עליו שהאיש משה ענו מאד, הוא מחמת שאז היה בעת זקנתו ועברו עליו רעות רבות וצרות והיותו נודד מתנכר ומתחבא מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר עד היותו זקן, וע"כ נכפפה קומתו ונעשה שפל רוח וההרגל נעשה טבע שני, ולא היתה מעלתו ניכרת בפועל. אך במעשה קרח נראה אשר לא דיבר עמם בראשונה ברוח ענוה ושפלות אלא תיכף חרץ משפטם בוקר ויודע

פר' ויחי): 'כתבו חכמי הפילוסופיא דמשה רבינו ע"ה נולד בטבעו בכל מדות רעות רק ששינה הטבע'.

קעב. וראה דבר נפלא שכתב בספר החיים לרבי בצלאל אחי המהר"ל (ח"א פ"א),

שחשדוהו באשת איש, מכיוון שנולד עם כל המדות רעות.

קעא. הרה"ק התולדות יעקב יוסף זי"ע לא שמע כן מרבו הבעש"ט ולכן הביאו נשם חכמי הפילוסופים, וז"ל (בן פורת יוסף,

גוי והתרה בהם שמי שיבחר ה' יצא חי וכולם יאבדו... [קעג] הרי שמישה
לא היה רק רבב מחמת טבעו אלא כל מדותיו היו רק מחמת ביטולו להש"י,
ואם כה היה רצון הש"י היה כה, ואם כה כה.

זאת אומרת, אף כי התעלה מרע"ה למדרגת מלאך ואפילו יותר מהם,
אומרת לנו התורה שלא נולד כן בטבעו, אלא היה ילוד אשה ככל אדם, ובכל
זאת זכה להתגבר על טבעו וחומרו, והתעלה להיות 'איש האלקים'.

עוד אפשר לומר עפ"י דברי התניא [קעז], שרק העובד את הש"י ת כנגד טבעו,
לו יאה התואר עובד ה', משא"כ מי שעובד את ה' רק מחמת טבעו 'אינו נקרא
עובד כלל', עפ"י יובן מדוע נקרא "משה עבד ה'" (דברים לד, ה), הואיל וכל מהותו
היתה חטיבה אחת של עבודת ה' ולחם תמיד עם מזוג הרע, על כן לו נאה
ולא יאה התואר הרם 'עבד ה'".

ועל פי האמור אפשר לבאר דברי הרמב"ם המפורסמים (הל' תשובה פ"ה ה"ב) 'כל
אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו'. וכבר תמהו המפרשים, האך אפשר
לומר שילוד אשה קרוץ מחומר יוכל להגיע לדרגות נשגבות אלו שזכה בהן
משה רבינו ע"ה, שהעיד עליו הכתוב (דברים לד, י) "ולא קם נביא בישראל עוד
כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים".

אך עפ"י הנ"ל אפשר לומר, שאמנם מצד גודל נשמת מרע"ה לא יתכן להשיג
השגות גבוהות כמוהו כי הוא למעלה מהשגת בן אנוש, אכן בבחי' שבירת
הטבע שלו, בזה יכול כל איש ישראל להתדמות במקצת למרע"ה ולהתגבר על

ומאתים איש מקריבי הקטורת לאו קטלי
קניא באגמא הוו שהרי היו קריאי מועד
אנשי שם אליצור בן שדיאור וחבריו והי'
לו לחוס על אבדן אלו, בזה נראה בעליל
שאין הענוה והשפלות טבע לו אלא הכל
הוא מחמת ביטולו להש"י, וכאשר הבין
שיותר נכון לכבוד הש"י ולקיום תורתו
לחרוץ בהם משפט חרוץ כזה לא הי' שפל
בעיניו כלל...

קעד. הובאו דבריו לעיל בפרק א'.

שלכן נקרא משה רבינו ולא רבינו משה,
להודיע שלא זכה למה שזכה אלא בשביל
ענוותנותו הגדולה.

קעג. וממשיך דבריו: 'וכן אח"כ בדת
ואבירים ויחר למשה מאד ויאמר אל
ה' אל תפן אל מנחתם וגו' עד בזאת תדעון
כי ה' שלחני וגו' ואם בריאה יברא ה' וגו',
ולא דיבר כמנהגו בענוה ולהראות להם
הבחנה כמו שעשה אח"כ במטות, מה גם
כי קרח הי' הגדול שבשבט לוי וחמשים

טבעו, כי כשם שמשנה רבינו ע"ה שבר את טבעו על אף מזגו הרע מתולדתו, מזה נלמד שכל אחד ואחד - גם אם הוא בעל מזג רע, יש לאל ידו להתגבר על טבעו ולנצחו [קשה].

ועל פי האמור אפשר לבאר, מה דאיתא בגמ' (ברכות לג) על הפסוק "ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה", תיבת 'מה' מורה על דבר מועט, כלומר, השי"ת שואל מאיתנו רק דבר קטן כי אם ליראה את ה'. ושואלת הגמ', 'אטו יראת שמים מילתא זוטרתא היא, והאמר רבי חנינא משום רבי שמעון בן יוחי, אין לו להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים, שנאמר (שעיהו לג, ו) "יראת ה' היא אוצרו", ומתרצת הגמ', 'אין לגבי משה מילתא זוטרתא היא, אכן לגבי משה היראת שמים נחשב אצלו לדבר פשוט.

ומקשינן העולם, הרי משה רבינו אמר כן לבני ישראל, א"כ מה תירצה הגמרא בכך שלגבי משה רבינו הירא"ש היא מילתא זוטרתא, הלוא לגבי בני בודאי יראת שמים הוא דבר גדול ורם, מעתה חזרה קושיית הגמ' למקומה, מדוע אמרה תורה מה ה' אלוך וגו', וכי יראת שמים מילתא זוטרתא היא.

אך לדרכינו הנ"ל יש לבאר, שהגמרא שואלת 'וכי יראת שמים מילתא זוטרתא היא', והלא האדם נולד עם טבעו ונטייתו המזגית מלידתו המושכו לעבור את פי ה', וכמה צריך האדם לעמול ולהתייגע כדי לשבר מדה אחת שבטבעו, ואיך יוכל משה רבינו להגיד לבנ"י, "ועתה מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו'".

ומתרצת הגמרא: 'אין לגבי משה מילתא זוטרתא היא', כלומר, לגבי משה רבינו שנולד עם טבע ומדות רעות, ואעפ"כ שבר את כל מדותיו הרעות והגיע

להם שיקחו ראיה ואות ממנו גופא, דהיינו ממרע"ה בעצמו, שידוע מה שכתוב בספר אור פני משה פ' חקת, מהמלך שהיה מכיר בצורת הפרצוף שלו מדות גרועים מאד והשתומם מאד, עד ששאל אותו היכן צדקתך, אך שהוא באמת הפכם ולקח הכל לצדקתו, יעו"ש. ואמר תקריבון אלי ושמעתיו, דהיינו ודבר אשר יקשה מכם, כי

קעה. שוב מצאתי שכן כתב בספר משנה למלך מהרה"ק מריישא זי"ע (פר' דברים), וז"ל: 'וזהו שאמר והדבר אשר יקשה מכם, והדבר דייקא, בה"א הידועה, כי רמז כאן דבר שהוא בודאי קשה מאד, שהבחירה ניתנה בידי אדם שיתהפך ע"י רחמים, אך באמת כמו שכתוב צופה וגו' (תהלים לז) ולולא הקב"ה עוזרו וכו', ואמר

לשלימות ותכלית הנרצה, א"כ על אחת כמה וכמה אדם מן השורה שלא נולד עם טבע כ"כ קשה כמו מרע"ה, אזי היראת שמים שלו מילתא זוטרתיא היא, כי ע"י עבודה מועטת יוכל לשבר את טבעו הרע, ולהתעלות בשלימות המדות הטובות [קעו].

פינחס

כתב רש"י (במדבר כה, יא), שלאחר שהרג פינחס את זמרי, היו השבטים מבזים אותו ואומרים 'הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לע"ז והרג נשיא שבט מישראל', לפיכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן.

ואיתא בספה"ק מאור ושמשי לבאר כוונת רש"י, שזה כל הגדלות בקנאותו של פינחס, שלמרות היות נמנה על זרע אהרן הכהן, אנשי חסד ורודפי שלום, הידועים במדת רחמנותם. אעפ"כ התחזק פינחס כנגד טבעו ועשה מעשה אכזריות כזאת, למען לנקום נקמת ה'.

ברם השבטים ביזו אותו שבאמת עשה כן מחמת טבעו, בהיותו בן פוטי שעבד עבודה זרה שהיה בו מדת הרציחה, וכדי לשלול דעה זו העידה עליו התורה שלא עשה כן מחמת טבעו אלא לשם שמים, ולכן ייחס אותו הכתוב אחר אהרן "פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן", שהוא מצד מדת החסד.

הנה כי כן אמרו חז"ל (במ"ד כא, א) 'בדין הוא שיטול שכרו', הואיל ופינחס עשה מעשה המנוגד לטבעו מתולדתו, כי מצד אביו בנו של אהרן שמדתו מדת החסד ורודף שלום, היה צריך להיות רחמן ולא אכזרי, מ"מ כדי להשיב את החימה קינא פינחס את קנאת ה' והשיב את החימה, לכן מגיע לו שכרו מן הדין [קעז].

קעו. ואמנם מצאתי כעין זה במהר"ם שיק על התורה (פר' האזינו, ד"ה ובזה מובן ההמשך).

קעז. כן מבואר באגרא דכלה' (פר' פינחס) ובכתב סופר' (שם).

יהיה לכם קשה להשיג, תקריבון אלי לעצמי, ושמעתיו, וממני תראו כמה כח בידי איש ישראל להפוך את עצמו מקצה אל הקצה, כמו שידוע מרמב"ם ז"ל שכל אחד מישראל יכול להיות כמו מרע"ה. ע"כ.